

որ իր Կ. Պոլիս անլի երկար յապաղումը սուր եւ վտանգաւոր կերպարանք մը պիտի առնու՝ Գաղղիա կը վերադառնայ, ուր քիչ ետքը կը հիմնէ երկշաքաթաթերթ մը, *Pro Armenia*, որ իր գոյութիւնը մինչեւ 10 տարի կը պահպանէ: Իր այս օրգանումն է, որ դիմակազերծ կը ներկայացընէ թուրք կառավարութեան անարդար արարքներն եւ կը ջանայ ի տես ասոնց ի գութ շարժել քաղաքակիրթ աշխարհի պետերն: Միեւնոյն ժամանակ ուրիշ ուղղութեամբ ալ կը գործէ Կիյեար հայ տառապող ժողովրդեան կացութիւնը բարւոքելու համար: Կը գումարէ յատուկ միտինկներ, կը քանակաւ ալ ալեւալ ստիթներու մէջ, կը գրէ, իր քարօր դիրքը շահագործելով կը դիմէ դեսպաններու միջամտութեան՝ միայն որպէս զի հայութեան քախտը լաւագոյն ճամբու մը վրայ դնէ:

Սահմանադրութեան վերահաստատմանէն ետքը՝ իր յաղթական մուտքոյն ի Կ. Պոլիս՝ Կիյեար կը դղրդեցընէ հայ համայնքն վերջին անգամ՝ մը եւս: Հայութիւնը դեռ շատ քարիք կընար սպասել այսպիսի անձնաւորութենէ մը, — որուն անշահախնդրութիւնը կը հաւասարէր ձեռնբրիցութեանը, — եթէ 48 տարւան հասակին մէջ մահկանացուն կնքած չըլար: —

Հ. Պ. Ս.

ԱՅԼԵՒԱՅԻՔ

1. Տպագրութեան 400ամեկին առթիւ: Մինչ համայն ազգութիւնը կը պատրաստուէր համաշունչ տնտեսմանը հայ տպագրութեան մեծ տօնը, հրապարակ ելաւ Ս. Մալխասեան հայ տպագրութեան սկզբնաւորութիւնը դարձեալ վերագրելու Արգար դպրին եւ հետեւաբար յետաձգելու յորեկնական հանդիսութիւնները: Թէ որչափ ազնուութեամբ ետ առաւ Մալխասեանց իւր վարգապետութիւնը նկատողութեան պիտի չառնուէք հոս, այստեղ պարզապէս նկատել պիտի տանք միանգամ թէ 1512—1565 տարիներու միջոցը կարծուածին պէս անոյապիս անապատ մը չէ հայ տպագրութեան համար:

Ինծի ծանօթ է 1539ին (= anno a Virginis Partu 1539) ի Բ...-ի տպուած (= excudebat Papiæ) լատիներէն գործք մը՝ «Երեմիայի քաղ-դէերէն, ասորի հայ եւ արիշ ասան լեզուներու» (Introductio in Chaldaicam linguam, Syriacam, atque Armenicam et decem alias linguas) հեղինակութեամբ Theseus Ambrosiusի, որ նիւթ ընտրուած բազմաթիւ լեզուներու ու

նշանագրերու ստուերագծերը կու տայ ինամեալ համառօտութեամբ: Հայ լեզուն ու հայ աղփարեաքը մասնաւորապէս յատուկ ուշագրութեան առարկայ եղած է այս գործքին մէջ, մասնաւոր գլխակարգութեանց ներքեւ հայ ձայնաւորներն, հայ գրերն ու ներածութիւնը, հայ գրերու բաժանումը, հայ երկբարբառները եւ այլն եւ այլն մանրամասնօրէն կը քննուին եւ բազմաթիւ հայտարարութիւններով կը լուսաբանուին, այս երբեքն էջեր գրուող օրինակները գլխաւորաբար առնուած են Ս. Գրքէն բաւականաչափ մաքուր յունարէն հայերէն շարժական նշանագրերով, որոնց մէջ յատկանշական է տառերու միատեսակութիւնը: Նշանակալից կէտ մըն է թէ բուն գործքին մէջ ասորերէն եւ հայերէն բերուած օրինակներու համար կը գործածուին ձուլածոյ նշանագիրներ՝ ուրեմն որդերով: Իսկ նկատի առնուած միւս բոլոր լեզուներու — նոյն իսկ արարերէնի — օրինակները տպագիր չեն, այլ յետագայ, ուրիշ խօսքով տպագրութեան ատեն նոյն լեզուներու յատուկ նշանագրերու պակասութեան պատճառաւ օրինակներու յատկացուած տեղերը դատարկ թողուած են եւ յետոյ սեւագիր կամ կարմրատառ յետագայ լրացուած: Աւելի մանրամասնութեանց չենք կրնար մխիլ հոս, ուշագրաւ է սակայն որ

Ամբրոսիոսի վերջաբանին մէջ (192բ) տպագրական գործքերու բանուկ յարաբերութիւն մը կը մասնանշուի՝ Վենետիկ, Ֆերրարա (եւ Բաւիա) քաղաքներու միջեւ. այսպիսի յարաբերութիւններ աչքի առաջ ունենալով կարելի է արդեօք վայրկեան մը անտեսել Վենետիկ քաղաքը եւ Իտալիոյ ուրիշ — ոչ նուազ զարգացած — քաղաքներուն մէջ որոնել Հայ տպագրութեան նախորդանքը. թերեւս այսպիսի խուզարկութիւններով միայն լուծուի D. I. Z. A. տառերու առեղծուածը որ հակառակ քաղաքիս իրազեկ պրոֆեսորներու քննութեան մնաց ցոյժ՝ անլուծանելի — Վենետիկեան հողոյն վրայ:

Հ. Ա. ԱՆՐԴԱՆՆԱՆ

2. Եռապատիկ մահարձան: — 1. Պիէր Գիլյոն՝ հայուն գլխաւոր պաշտպաններէն մին, որ նուիրուած էր հայուն արցունքը սրբելու, այս անգամ ինքնին կը բռնադատէ իր պաշտպանեայն — ազգովին — սգալու իւր պաշտպանը: «Pro Armenia» թաշարարաւ, կորովախօս փաստաբանն ընդ միշտ լուեց, բայց խօսեցուց եւ պիտի խօսեցնէ իւր վրայ հայը, որ գիտցաւ սգահանդէսներով եւ արժանաւայել հիմնարկութեամբ յաւերժացնել այս ազնուասիրտ գաղղիացւոյն յիշատակը: Կը մաղթենք որ այս հայապաշտպան դիւցազնն յիշատակին համար՝ Սասնոյ մէջ հաստատուելիք վարժարանն ըլլայ ընդ փոյթ այն մահարձանն, որ դարեր ու դարեր պիտի յիշեցնէ այս մեծ մարդուն անուան՝ տառապեալ ազգի մը կողմանէ ցոյց տրուած երախտագիտական զգացման անմոռաց հաւաստիքը: — 2. «Սունդուկեանց կնքեց իւր մահահանգուցուն» կը գուժէր Գր. Նաւասարդեան իւր հեռագրով խմբագրութեանս: Մեծ եղբերդակին կենսագրական համառօտ ծանօթութիւնն տես «Հանդիսն» այս թուին մէջ: Թէ ինչ մահարձան պիտի տրուի այս արուեստագետին դամբանին վրայ՝ առ այժմ՝ մեզի անծանօթ կը մնայ: Եւ մենայն դէպս կ'աւաղենք իւր մահը, եւ մեր ցաւակցութիւններն կ'ուղղենք իւր ողբացեալ գերդաստանին: — 3. Պրոֆ. Է. Թիզզա (E. Tezza) վախճանեցաւ Մարտ 30ին ութսունակայ: Corriere della Sera իտալական թերթը (Մարտ 31, 1912) կը գուժէ այս բօթը, եւ ի վեր կը հանէ Պատուայի Համալսարանին դասական լեզուաց համեմատական պատմութեան եւ օանկրիտի ուսուցչապետին արժանիքը: Հայ գրագէտը կը ծանշնայ այս հայասիրին ու հայե-

րէնագետին անունը՝ «Բազմավէպի» եւ «Հանդէս Ամսօրեայի» սիւնակներուն մէջ շատ անգամ պատահած ըլլալով անոր՝ շատ մը համառօտ բայց կարեւոր ուսումնասիրութեանց: Երեսնի չափ լեզուներու տեղեակ էր կ'ըսէ նոյն թերթը, թէպէտ երկարաշունչ երկասիրութիւններ չի թողար, բայց ահագին թիւ մը կը կազմեն իւր՝ այլեւայլ պարբերականներուն մէջ ցան ու ցիր հրատարակուած հմտական հետազօտութիւններն: Միշտ ջերմ սիրտ մը պահած է Տէցցա հայ ազգին ու հայ գրականութեան նկատմամբ: Վենետիկ ծննդեան քաղքին կը թողու իւր 150.000 ֆր. ի արժողութեամբ գրագարանը: Մեր յարգանքն՝ յիշատակին ողբացեալ ուսուցչապետին, որ կը ցաւէր թէ պիտի չկարենար մասնակցիլ «Հանդիսի, Յուշարձանին», այն «Հանդիսին», որ կը կանգնէ այս համառօտ մահարձանը անոր գերեզմանին վրայ:

Հ. Գ. ՄԵՆԵՎԻՇԵԱՆ

Մ Ա Յ Ե Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Գ. ա. ք. Աղանեսանց՝ Գիւան Հայոց Պատմութեան. Գիրք Թ. Յովսէփ Կաթուղիկոս Արղութեան, Մասն Ա. 1778-1800 Տի. տպ. Օր. Ն. Աղանեսանց, 1911, 4°, էջ 24+555, մի պատկերով եւ չորս վիմագրով վաւերագրերով: Գին՝ 4 ռու.

Տակաւ թէեւ, բայց յարտեւաբար կը բարձրացնէ Աղանեսանց իւր այնչափ օտակար Գիւաններու շէնքը: 1893է մինչեւ այսօր իննը ստուար պատկառելի հատորներ շարուեցաւ քովէքով, մին միւսէն աւելի հետաքրքրական բովանդակութեամբ. դեռ 10 ուրիշ հատորներ պատրաստ կը սպասեն մեղուաջան հեղինակին գրասեղանին վրայ առատաձեռն մեկենասներու ձեռնտուութեանց: Մեծանձն մեկենասի մը Մեծաշուք Իշխան Բորիս Ն. Երկայնաբազուկ-Արղութեանի առատաձեռնութեան արգիւնք է արդէն առաջիկայ իններորդ գիրքս՝ նուիրուած Յովսէփ Արղութեանի կենաց. Գրագէտներէ ոմանք, ստոյգ է, զբաղեցան Յովսէփի կաթուղիկոսի կենսագրութեամբ, բայց չենք համարձակիր կարծել թէ անոնք այս իր ժամանակին, իր լայնածաւալ յարաբերութիւններովն եւ ոռւսական արքունեաց մէջ ունեցած հզօր ազդեցութեամբը նշանաւոր արքեպիսկոպոս—